

Η Εκκλησία της Θεσσαλονίκης στα χρόνια της Κατοχής και η Απελευθέρωση της πόλης (30 Οκτωβρίου 1944)

[Μητροπολιτικό Έργο](#) / [Ι.Μ. Θεσσαλονίκης](#)

- Γράφει ο Αρχιμανδρίτης Δημήτριος Τζιαφάς, Ιεροκήρυκας Ι.Μ. Θεσσαλονίκης

Στις 30 Οκτωβρίου 1944 η Θεσσαλονίκη απελευθερώθηκε από τη γερμανική Κατοχή, έπειτα από τριάμισι χρόνια που σημάδεψαν βαθιά την ιστορία της. Η αποχώρηση των γερμανικών στρατευμάτων και η είσοδος των δυνάμεων του Ελληνικού Λαϊκού Απελευθερωτικού Στρατού (ΕΛΑΣ) σήμαναν το τέλος μιας περιόδου πείνας, στερήσεων, διώξεων και εκτελέσεων, κατά την οποία συντελέστηκε και η εξόντωση του μεγαλύτερου μέρους της εβραϊκής κοινότητας της πόλης. Μέσα σε αυτή την οδυνηρή πραγματικότητα, η Εκκλησία της Θεσσαλονίκης συνέχισε την ποιμαντική της διακονία και ανέπτυξε δραστηριότητες περίθαλψης και ανακούφισης των κατοίκων.

Η γερμανική Κατοχή άρχισε στις 9 Απριλίου 1941, με την είσοδο των γερμανικών

στρατευμάτων στη Θεσσαλονίκη. Οι επιτάξεις, η αποδιοργάνωση της οικονομικής ζωής και η έλλειψη βασικών αγαθών επιβάρυναν ιδιαίτερα τα ασθενέστερα κοινωνικά στρώματα. Ο χειμώνας του 1941-1942 υπήρξε εξαιρετικά δύσκολος, καθώς η επισιτιστική κρίση απειλούσε καθημερινά την επιβίωση χιλιάδων ανθρώπων. Οι συνθήκες αυτές εξετάζονται διεξοδικά από την ιστορικό Μαρία Καβάλα στη μελέτη της «Η Θεσσαλονίκη στη γερμανική κατοχή (1941-1944): κοινωνία, οικονομία, διωγμός Εβραίων», η οποία αναδεικνύει τις κοινωνικές και οικονομικές συνέπειες της κατοχικής περιόδου.

Επικεφαλής της τοπικής Εκκλησίας βρισκόταν ο Μητροπολίτης Θεσσαλονίκης Γεννάδιος Αλεξιάδης, ο οποίος είχε αναλάβει την ποιμαντορία της το 1912 και παρέμεινε στον μητροπολιτικό θρόνο έως την κοίμησή του, το 1951. Η μακρά αρχιερατεία του συνδέθηκε με καθοριστικές στιγμές της νεότερης ιστορίας της πόλης, από την ενσωμάτωσή της στο ελληνικό κράτος και τη μεγάλη πυρκαγιά του 1917 έως την προσφυγική εγκατάσταση, τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο και τη μεταπολεμική ανασυγκρότηση. Κατά την Κατοχή, ιδιαίτερη βαρύτητα απέκτησε η μέριμνά του για όσους στερούνταν ακόμη και τα στοιχειώδη μέσα επιβίωσης.

Μία από τις σημαντικότερες εκφράσεις της κοινωνικής προσφοράς της Εκκλησίας υπήρξε η οργάνωση συσσιτίων. Με τη μέριμνα της Μητροπόλεως και τη συμμετοχή κληρικών και λαϊκών συνεργατών αναπτύχθηκε προσπάθεια καθημερινής σίτισης ανθρώπων που αντιμετώπιζαν σοβαρές στερήσεις. Στο έργο αυτό διακρίθηκε και ο αρχιμανδρίτης π. Λεωνίδας Παρασκευόπουλος, ο μετέπειτα Μητροπολίτης Θεσσαλονίκης, ο οποίος ανέλαβε πρωτοβουλίες για την περίθαλψη μαθητών, φοιτητών και νέων εργαζομένων. Σύμφωνα με τις σχετικές μαρτυρίες, η προσπάθεια άρχισε τον Φεβρουάριο του 1942 με τη σίτιση επτά μαθητών και σταδιακά επεκτάθηκε σε περισσότερα σημεία διανομής. Οι ίδιες μαρτυρίες αναφέρουν ότι ο αριθμός των ωφελουμένων έφθασε τις 7.000, αποτυπώνοντας την έκταση που απέκτησε η συγκεκριμένη φιланθρωπική δραστηριότητα.

Η εξασφάλιση των απαραίτητων τροφίμων και η καθημερινή λειτουργία των συσσιτίων απαιτούσαν συνεχή προσπάθεια σε μια περίοδο γενικευμένης ανεπάρκειας αγαθών. Η συνεργασία κληρικών και λαϊκών, η αναζήτηση πόρων και η οργάνωση της διανομής αποτέλεσαν ουσιαστικές πλευρές της εκκλησιαστικής μέριμνας. Το έργο αυτό εντάσσεται στην ευρύτερη προσπάθεια αντιμετώπισης της πείνας στη Θεσσαλονίκη, στην οποία συνέβαλαν και άλλοι κοινωνικοί και φιλανθρωπικοί φορείς.

Ιδιαίτερη θέση στην ιστορία της περιόδου κατέχει η στάση του Μητροπολίτη Γενναδίου απέναντι στον διωγμό των Εβραίων της Θεσσαλονίκης. Η εβραϊκή κοινότητα αποτελούσε επί αιώνες αναπόσπαστο μέρος της κοινωνικής, οικονομικής και πολιτιστικής ζωής της πόλης. Κατά τη γερμανική Κατοχή οι Εβραίοι κάτοικοί της υπέστησαν διαδοχικά μέτρα αποκλεισμού, καταναγκαστική εργασία, αρπαγή περιουσιών και, τελικά, μαζικό εκτοπισμό. Από τον Μάρτιο του 1943 άρχισαν οι μεταφορές τους στα ναζιστικά στρατόπεδα εξόντωσης, με αποτέλεσμα τη δολοφονία της συντριπτικής πλειονότητάς τους.

Η στάση του Γενναδίου έχει αποτελέσει αντικείμενο ειδικής ιστορικής έρευνας. Το

Εβραϊκό Μουσείο Ελλάδος, στην ψηφιακή έκθεση «Οι Καλοί Ποιμένες – Αρχιερείς και Αρχираβίνοι μπροστά στο Ολοκαύτωμα», καταγράφει ότι, όταν έγινε γνωστή η επικείμενη εκτόπιση των Εβραίων της Θεσσαλονίκης, ο Μητροπολίτης απευθύνθηκε τον Μάρτιο του 1943 στον Μαξ Μέρτεν, πολιτικό σύμβουλο της γερμανικής στρατιωτικής διοίκησης, ζητώντας να αποτραπεί η μεταφορά τους. Ο Γερμανός αξιωματούχος απάντησε ότι οι σχετικές διαταγές ήταν αμετάκλητες.

Στην ίδια έρευνα αναφέρεται ότι πιθανότατα επιδόθηκε και σχετική επιστολή, σχέδιο της οποίας έχει εντοπιστεί σε αμερικανικά αρχεία. Στο κείμενο επισημαινόταν η δεινή οικονομική κατάσταση πολλών Εβραίων κατοίκων και ο κίνδυνος που θα αντιμετώπιζαν σε περίπτωση εκτοπισμού. Καταγράφονται ακόμη παρεμβάσεις του Γενναδίου υπέρ συγκεκριμένων προσώπων που βρίσκονταν αντιμέτωπα με τις κατοχικές διώξεις. Η δράση του έχει εξεταστεί και από τον ερευνητή Σωτήριο Δ. Τερζή, ο οποίος μελέτησε ειδικότερα τις σχέσεις του Μητροπολίτη με τους Εβραίους της Θεσσαλονίκης κατά την περίοδο της αρχιερατείας του.

Οι ενέργειες αυτές αποτελούν συγκεκριμένες μαρτυρίες της ποιμαντικής στάσης του Γενναδίου απέναντι σε ανθρώπους που αντιμετώπιζαν τον διωγμό και την απειλή του θανάτου. Παρά τις παρεμβάσεις του, οι εκτοπίσεις πραγματοποιήθηκαν και η εβραϊκή κοινότητα της Θεσσαλονίκης υπέστη ανεπανόρθωτη καταστροφή. Η ιστορική αποτίμηση της περιόδου οφείλει να διατηρεί στη μνήμη τόσο τις προσπάθειες υπεράσπισης των διωκόμενων όσο και την τραγική έκβαση των γεγονότων.

Οι συνέπειες του πολέμου αποτυπώθηκαν και στα μεγάλα εκκλησιαστικά μνημεία της Θεσσαλονίκης. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση του Ιερού Ναού της του Θεού Σοφίας, ο οποίος υπέστη σοβαρές ζημιές από ιταλικό αεροπορικό βομβαρδισμό τον Φεβρουάριο του 1941, πριν από τη γερμανική εισβολή. Οι δημοσιευμένες μαρτυρίες της εποχής περιγράφουν καταστροφές στη στέγη, στον γυναικωνίτη και στο κωδωνοστάσιο. Το πλήγμα σε ένα από τα σημαντικότερα βυζαντινά μνημεία της πόλης προκάλεσε ιδιαίτερη συγκίνηση, καθώς ο ναός συνδέεται με τη μακραίωνη εκκλησιαστική και ιστορική παρουσία της Θεσσαλονίκης.

Διαφορετική ήταν η κατάσταση του Ιερού Ναού του Αγίου Δημητρίου. Η μεγάλη βασιλική του πολιούχου είχε υποστεί εκτεταμένες καταστροφές από την πυρκαγιά του 1917 και βρισκόταν ήδη επί δεκαετίες σε διαδικασία αναστήλωσης. Οι οικονομικές δυσχέρειες και οι πολεμικές συνθήκες επηρέασαν την πορεία των εργασιών, οι οποίες συνεχίστηκαν κατά περιόδους και ολοκληρώθηκαν το 1948. Έτσι, όταν η Θεσσαλονίκη απελευθερώθηκε, η αποκατάσταση του ναού δεν είχε ακόμη περατωθεί. Η μακρά αυτή προσπάθεια συνδέθηκε με τη διαφύλαξη ενός μνημείου εξαιρετικής σημασίας για την ιστορία της πόλης και την τιμή του πολιούχου της.

Στις 30 Οκτωβρίου 1944 η αποχώρηση των γερμανικών στρατευμάτων και η είσοδος των δυνάμεων του ΕΛΑΣ έθεσαν τέλος στην κατοχική παρουσία στη

Θεσσαλονίκη. Οι κάτοικοι υποδέχθηκαν την Απελευθέρωση με εκδηλώσεις χαράς και συγκίνησης, ύστερα από χρόνια φόβου και στερήσεων. Η πόλη, ωστόσο, έβγαινε από τον πόλεμο με βαριές ανθρώπινες απώλειες, οικονομική εξάντληση και βαθιά κοινωνικά τραύματα.

Στις 2 Νοεμβρίου 1944 πραγματοποιήθηκε ο επίσημος εορτασμός της Απελευθέρωσης. Προηγήθηκε δοξολογία στον Ιερό Ναό της Αγίας Σοφίας, χοροστατούντος του Μητροπολίτη Θεσσαλονίκης Γενναδίου Αλεξιάδη. Ακολούθησε μεγάλη συγκέντρωση στην πλατεία Αγίας Σοφίας και επιμνημόσυνη τελετή για τα θύματα της Κατοχής, με τη συμμετοχή εκπροσώπων των αρχών, της Αντίστασης και πλήθους κατοίκων. Στην τελετή έλαβε μέρος και ο Μητροπολίτης Κοζάνης Ιωακείμ, ο οποίος εκφώνησε ομιλία. Η δοξολογία στον ιστορικό ναό της Αγίας Σοφίας αποτέλεσε την εκκλησιαστική έκφραση της ευγνωμοσύνης για την απελευθέρωση της πόλης, ύστερα από τα δύσκολα χρόνια του πολέμου.

Η ιστορία της Εκκλησίας της Θεσσαλονίκης κατά την περίοδο 1941-1944 συνδέεται με την καθημερινή προσπάθεια αντιμετώπισης των συνεπειών της Κατοχής, την οργάνωση της φιλανθρωπικής προσφοράς, τις παρεμβάσεις υπέρ των διωκόμενων και τη συνέχιση της ποιμαντικής διακονίας μέσα σε συνθήκες γενικευμένης ανασφάλειας. Παράλληλα, η πορεία των ιστορικών ναών της πόλης αποτυπώνει τις υλικές καταστροφές και τις σύνθετες συνθήκες μέσα στις οποίες επιχειρήθηκε η προστασία και η αποκατάστασή τους.

Η επέτειος της 30ής Οκτωβρίου προσφέρει την ευκαιρία να ανακληθεί στη μνήμη αυτή η ιδιαίτερη περίοδος της εκκλησιαστικής ιστορίας της Θεσσαλονίκης, μαζί με την προσφορά όσων εργάστηκαν για την ανακούφιση του δοκιμαζόμενου

πληθυσμού και τη μνήμη εκείνων που υπέστησαν διωγμούς και έχασαν τη ζωή τους. Η Απελευθέρωση άνοιξε μια νέα περίοδο για την πόλη και την Εκκλησία της, οι οποίες βρέθηκαν αντιμέτωπες με το δύσκολο έργο της μεταπολεμικής ανασυγκρότησης.

20. octobre 1944.

Cher Monsieur Toffy,

A vos instances j'ai encore une
fois réfléchi au sujet de la deuxième
question, dont nous avons parlé hier soir.
A mon regret je ne trouve pas une
base de continuer les pourparlers.

Je crois que les bons Grecs qui
nous ont invités nous deux à cet